Alkil Haljenürlerde Eliminasyon Tepkimeleri

Ders Sunumu

Teradigma

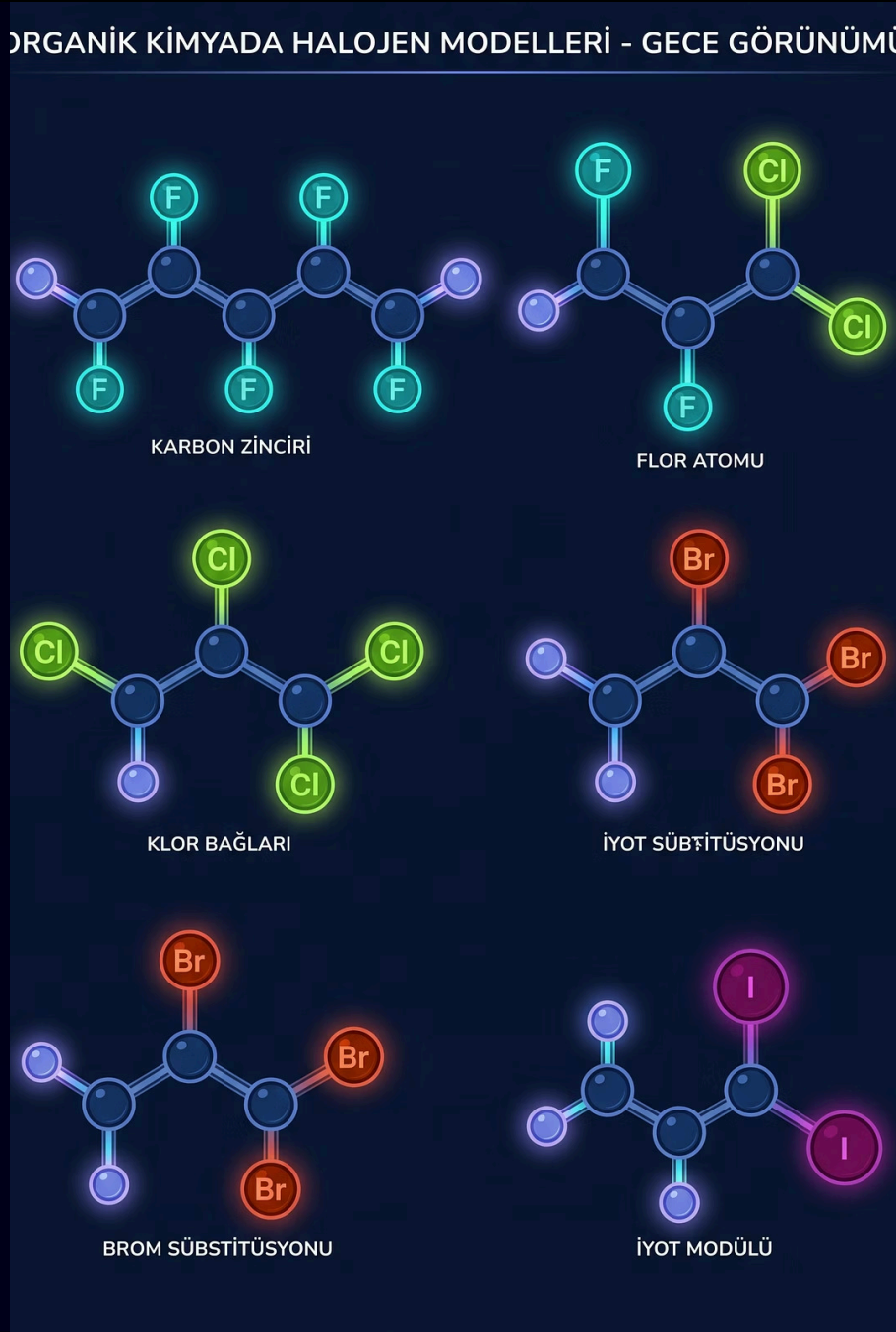

Alkil Haljenür Nedir?

Yapısal Tanım

Bir alkil grubuna kovalent bağla bağlanmış halojen atomu (F, Cl, Br, I) içeren organik bileşiklerdir.

Elektronegatiflik Etkisi

Halojenin yüksek elektronegatifliği, karbon üzerinde kısmi pozitif (δ+), kendisinde kısmi negatif (δ−) yük yoğunluğu oluşturulmasına neden olur.

Dipol ve Reaktivite

Bu yük ayrışması (dipol), molekülü dış etkileşimlere açık hale getiren temel faktördür.

Karbonsuz değil

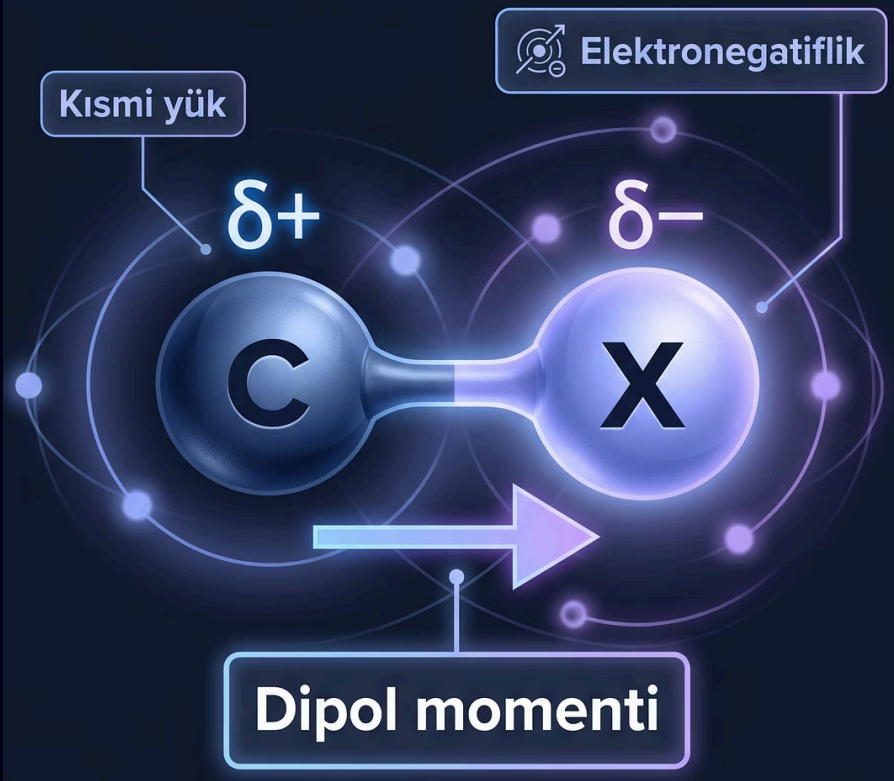

Beta-Hidrojenin Önemi

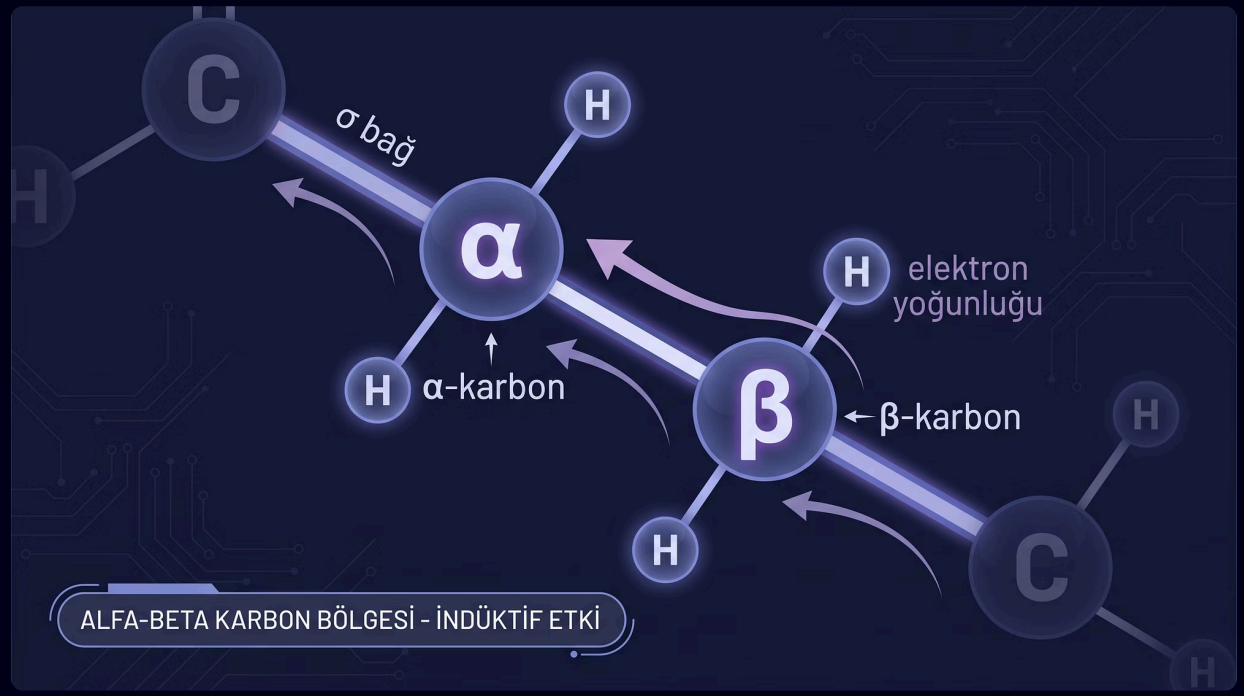

Alfa Karbon Yetmez

Eliminasyon için alfa-karbonundaki (halojenin bağlı olduğu karbon) yük yetmez; asıl kritik faktör **beta-karbonuna** bağlı hidrojenlerdir.

İndüktif Etki

Halojenin indüktif (–I) etkisi, sigma bağları üzerinden komşu karbonlara iletilir.

Asidik Beta-Hidrojeni

Bu etki, beta-hidrojenlerinin elektron yoğunluğunu azaltarak onları asidik hale getirir; normalde koparılması çok zor olan C–H bağı, bir baz tarafından koparılmaya müsait hale getirilir.

Ayrılan Grup Yeteneği

Bağ enerjisi ve bağ uzunluğu, halojenin molekülden ayrılma yeteneğini belirler.

115

F (Florür)

kcal/mol — çok zayıf ayrılan grup

84

Cl (Klorür)

kcal/mol — iyi ayrılan grup

72

Br (Bromür)

kcal/mol — çok iyi ayrılan grup

58

I (İyodür)

kcal/mol — mükemmel ayrılan grup

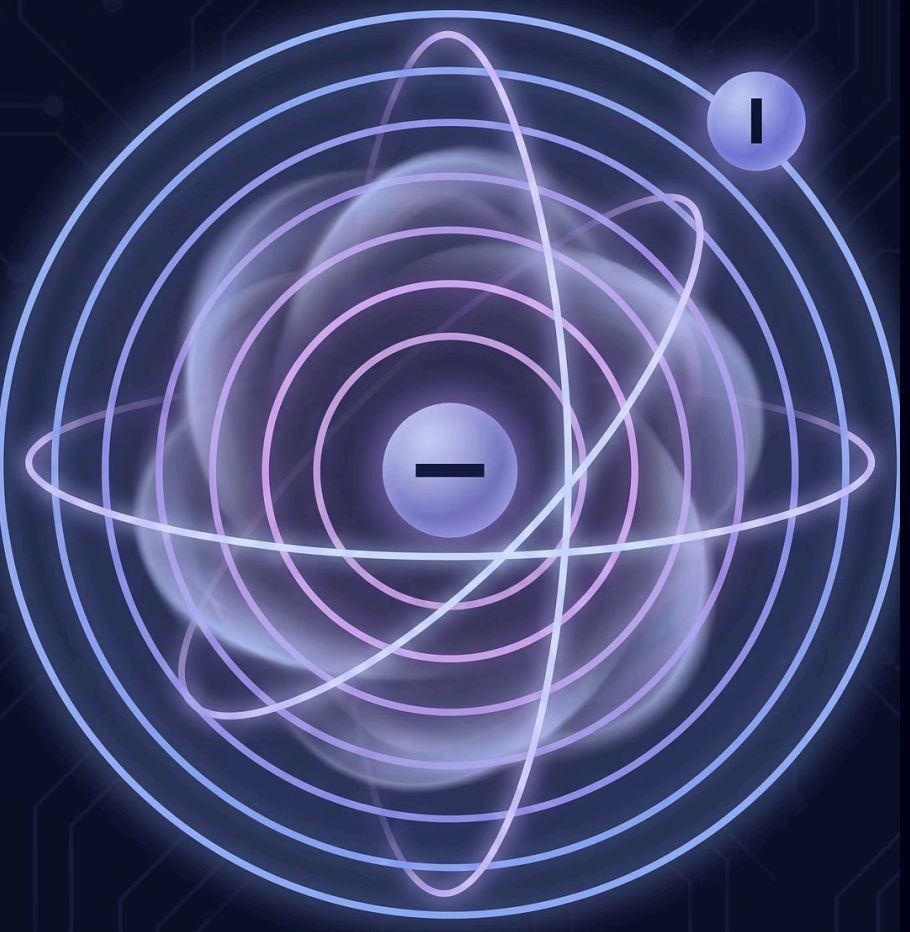

Neden İyot En İyi Ayrılan Gruptur?

Atom Çapı ve Bağ Enerjisi

Atom çapı arttıkça bağ uzunluğu artar, bağ enerjisi düşer.

İyodürün Kararlılığı

İyot, ayrıldıktan sonra üzerindeki negatif yükü (I–) geniş elektron bulutu sayesinde çok iyi stabilize eder.

Florürün Kararsızlığı

Florür iyonu (F–) ise yükü çok küçük bir hacimde yoğunlaştırdığından kararsızdır; alkil florürler eliminasyona karşı oldukça dirençlidir.

> Her atom, kendine verilmiş özellikler çerçevesinde davranır. Bu özellikler değiştirilemez; atomların kimyasal kaderi, onlara konulmuş "fıtrat kanunları" ile belirlenmiştir.

E2, E1, E1cB: Genel Tablo

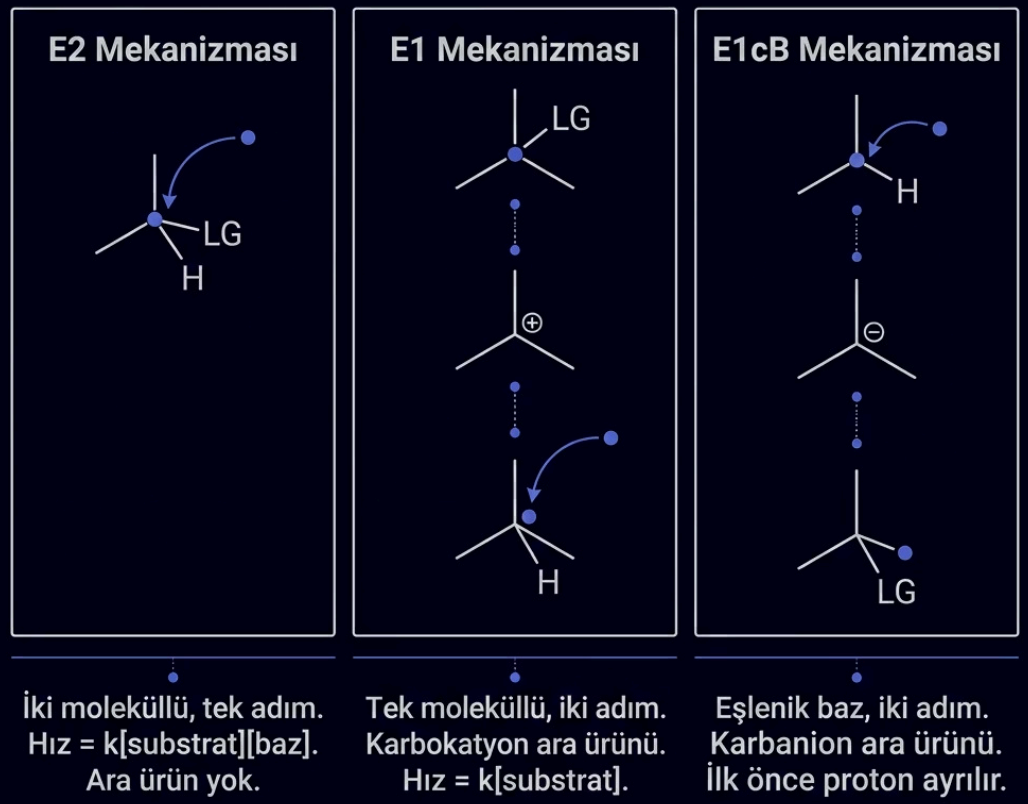

E2 (Bimoleküler)

Tek basamaklı, konserte; hız = k[substrat][baz]; ara ürün yok.

E1 (Unimoleküler)

İki basamaklı; hız = k[substrat]; karbokatyon ara ürünü.

E1cB (Konjuge Baz)

İki basamaklı; önce proton koparılır, karbanion ara ürünü oluşur.

E2 Mekanizması: Eş Zamanlı Dört Hareket

Bu dört olay tek bir zaman diliminde, yüksek enerjili bir **Geçiş Hali** üzerinden gerçekleştirilir; hiçbir iyonlaşmış ara ürün oluşturulmaz.

E2'nin Geometrik Zorunluluğu: Anti-Periplanarite

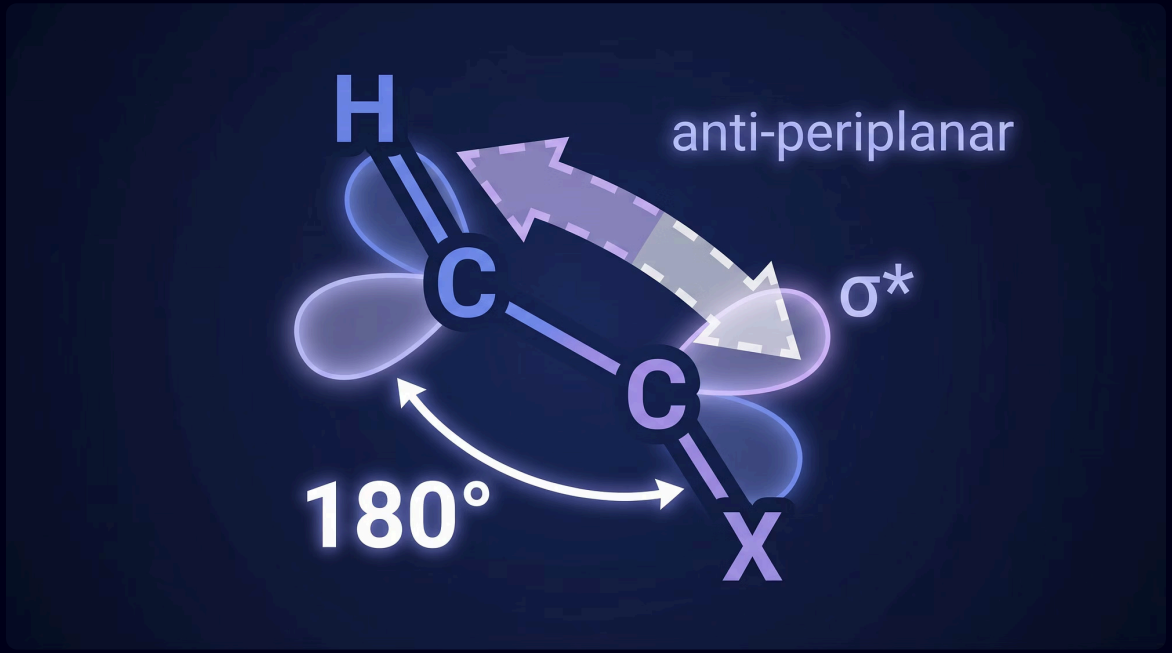

180 Derece Zorunluluğu

Yeni pi bağının oluşabilmesi için H–C–C–X **dihedral açısının tam 180 derece** olması fiziksel bir zorunluluktur.

Orbital Akışı

Bu geometri, C–H orbitalinden C–X karşı-bağ orbitaline (σ*) elektron akışını maksimize eder. Akış, C–X bağını zayıflatan ve halojenin atılmasını sağlayan temel kuvvettir.

Belirlenmiş Geometri

Moleküller yalnızca bu "belirlenmiş" geometriye uyduklarında tepkimeye girebilir.

> Bu zorunluluk, maddenin kendi iradesiyle seçtiği bir durum değil, maddeye konulmuş bir çalışma prensibidir.

Sikloheksanda Kilit-Anahtar Mekanizması

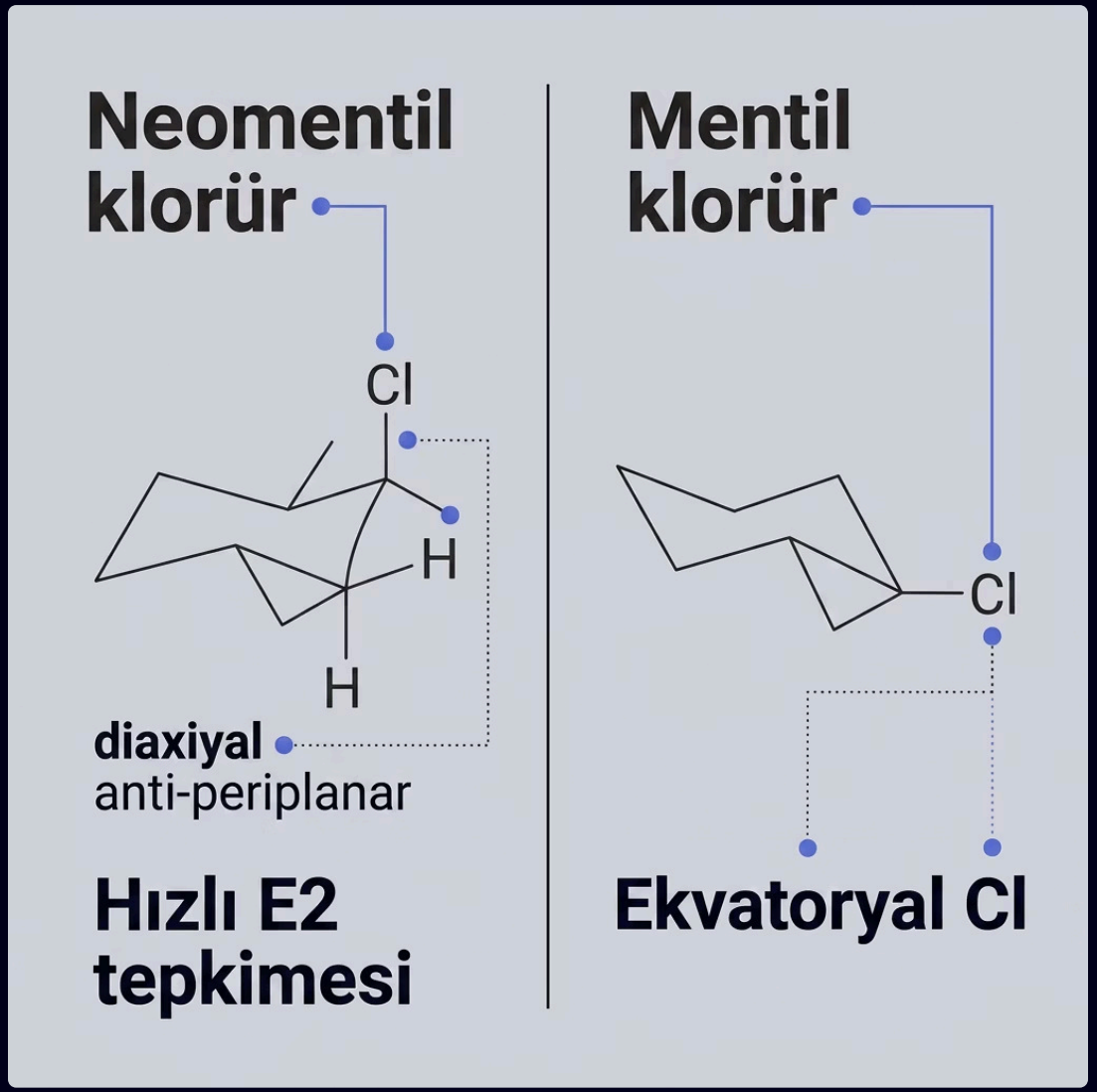

Diaksiyal Zorunluluğu

E2 eliminasyonu için hem koparılacak H hem de halojen **aksiyal konumda ve diaksiyal** olmalıdır.

Neomentil Klorür

Cl ve komşu H anti-periplanar konuma gelebildiğinden çok hızlı E2 verir.

Mentil Klorür

Cl ekvatoryal konumda daha kararlıdır; aksiyal konuma geçmesi (ring flip) gerekir — tepkime hızı yüzlerce kat daha yavaştır.

Kinetik İzotop Etkisi: Mekanizmanın İmzası

C–D Bağının Direnci

C–H yerine C–D (karbon-döteryum) bağı içeren molekülde C–D kırılması daha zordur.

Ölçülen Oran

E2 tepkimelerinde ölçülen oran: **kH / kD = 2–8** (Primer Kinetik İzotop Etkisi).

Mekanizmanın Doğrulanması

Bu veri, C–H bağının koparılmasının tepkimenin **hız belirleyici adımında** gerçekleştirildiğini doğrular.

Atomların kütle farkları bile sürecin hızını değiştirecek kadar hassas bir dengede işletilmektedir.

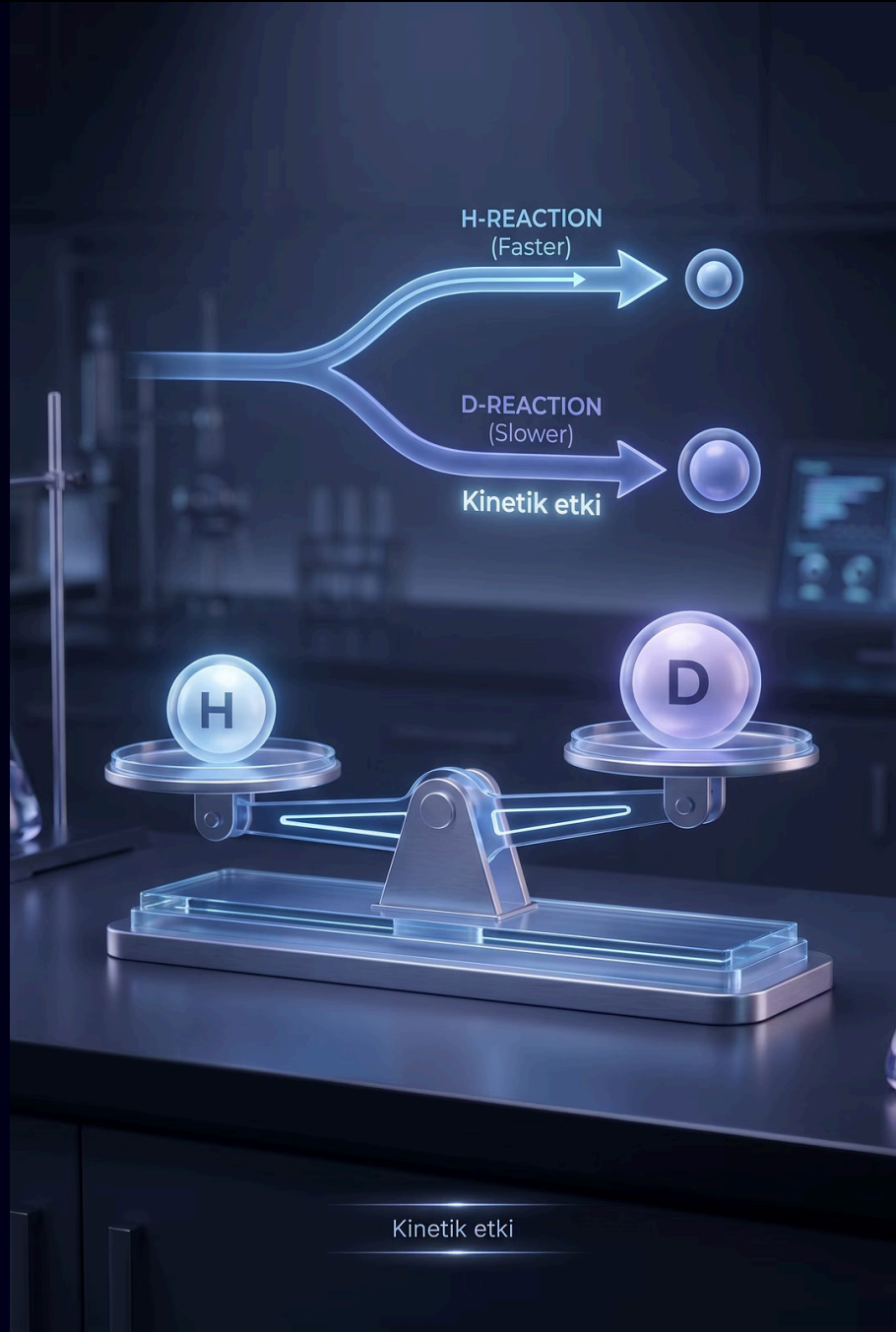

E1 Mekanizması: İyonlaşma Adımı

Yavaş (hız belirleyici) adım:

Heterolitik Kırılma

C–X bağı heterolitik olarak kırılır; halojen, bağ elektronlarını alarak ayrılır.

Karbokatyon Oluşumu

Geride **sp2 hibritleşmiş, düzlem üçgen geometrili karbokatyon** kalır.

Çözücünün Rolü

Polar protik çözücüler (su, etanol) iyonları sararak (solvasyon) stabilize eder; bu olmadan tepkime ilerleyemez.

Hiperkonjugasyon: Karbokatyonu Stabilize Eden Mekanizma

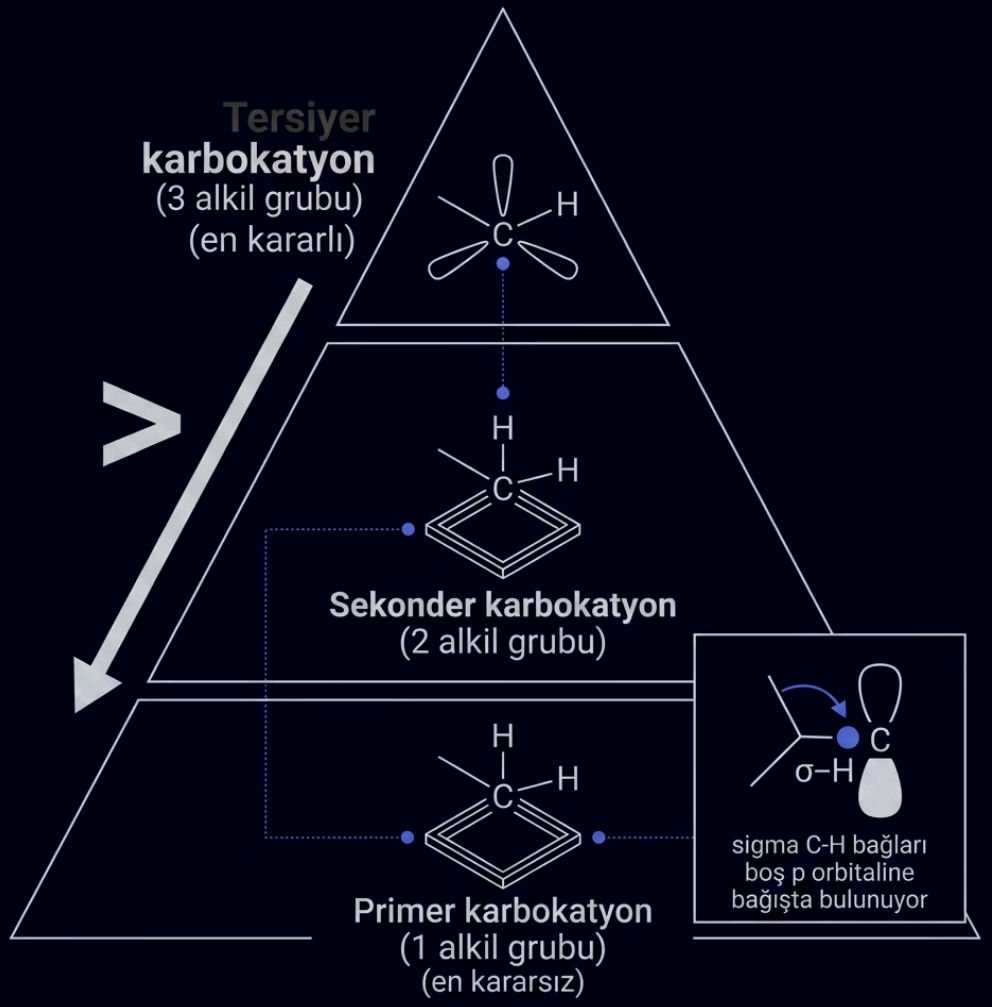

Hiperkonjugasyon Nedir?

Pozitif yüklü karbona komşu C–H sigma bağları, elektronlarını boş p-orbitaline iterek yükü paylaşır; bu olaya **hiperkonjugasyon** denir.

Kararlılık Sırası

Komşu alkil grubu sayısı arttıkça karbokatyon kararlılığı artar: **Tersiyer > Sekonder > Primer**.

Primer Karbokatyonlar

Primer karbokatyonlar o kadar kararsızdır ki E1 mekanizması birincil alkil haljenürlerde neredeyse hiç gerçekleşmez.

E1: Deprotonasyon ve Yeniden Düzenlenme

Hızlı Adım: Deprotonasyon

Ortamdaki zayıf baz (genellikle çözücü), beta-karbonundaki bir protonu koparır; serbest kalan elektron çifti pi bağını oluşturur.

Yeniden Düzenlenme

Birincil veya ikincil karbokatyonlar, hidrür (H−) veya metil (CH3−) göçüyle daha kararlı tersiyer karbokatyonlara dönüştürülebilir; bu durum beklenmedik iskelet yapısına sahip alkenlerin oluşmasına yol açar.

E1cB Mekanizması: Önce Proton, Sonra Halojen

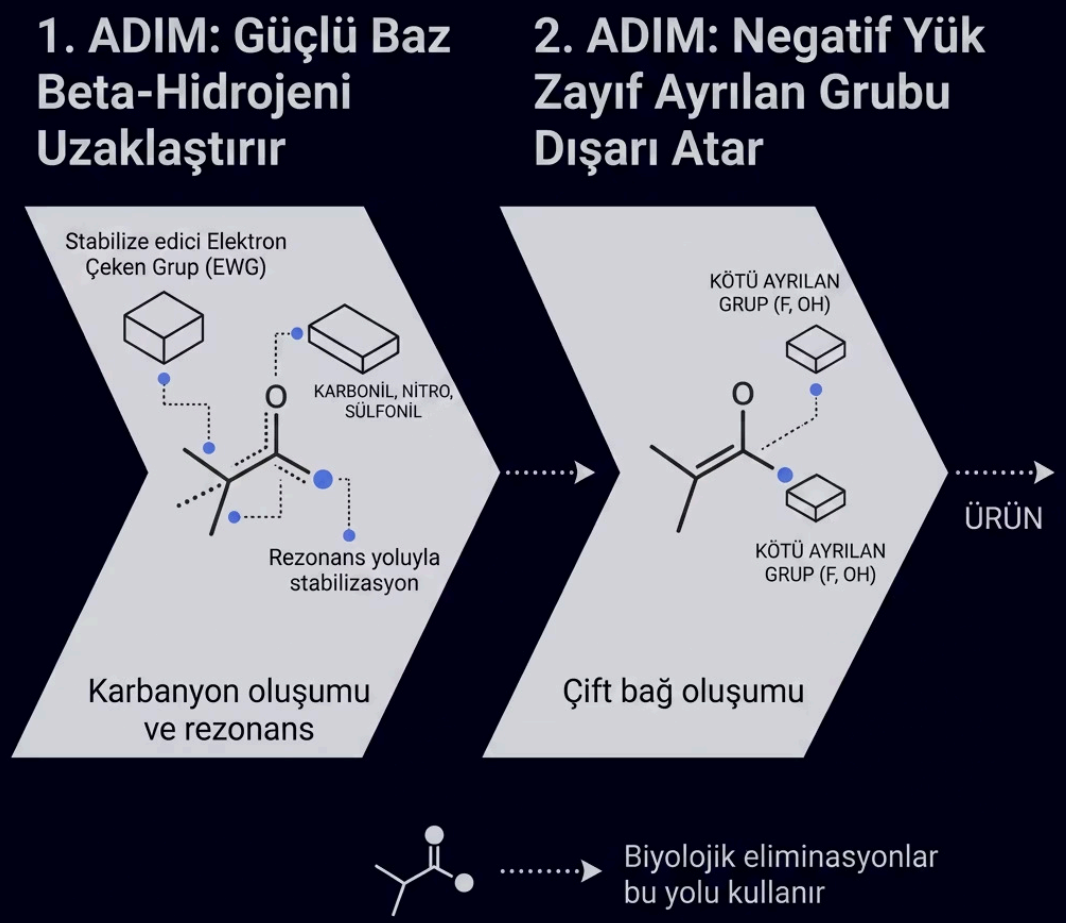

Birinci Adım: Proton Koparılması

Güçlü baz, beta-hidrojenini koparır; oluşan negatif yük (karbanion), EWG grubu (karbonil, nitro, sülfonil) üzerinde rezonansla stabilize edilir.

İkinci Adım: Halojen Atılması

Bu negatif yük geri döner ve kötü ayrılan grubu (–F, –OH) molekülden atarak çift bağı oluşturur.

Biyolojik Önemi

EWG grubu içeren ve kötü ayrılan gruba sahip yapılar bu mekanizmayla işlenir; biyolojik eliminasyonların büyük bölümü bu yola aittir.

Zaitsev Kuralı: Termodinamik Kontrol

Hiperkonjugasyon ve Kararlılık

Daha fazla alkil grubu taşıyan çift bağ, hiperkonjugasyon sayesinde daha kararlıdır.

Zaitsev Ürünü

Termodinamik kontrol altında daha kararlı alken (Zaitsev ürünü) ana ürün olarak oluşturulur.

Enerji Akışı

Sistem, fiziksel yasalar gereği en düşük enerji seviyesine doğru "akıtılır"; molekülün bir tercihi yoktur.

Hofmann Kuralı: Kinetik Çıkış

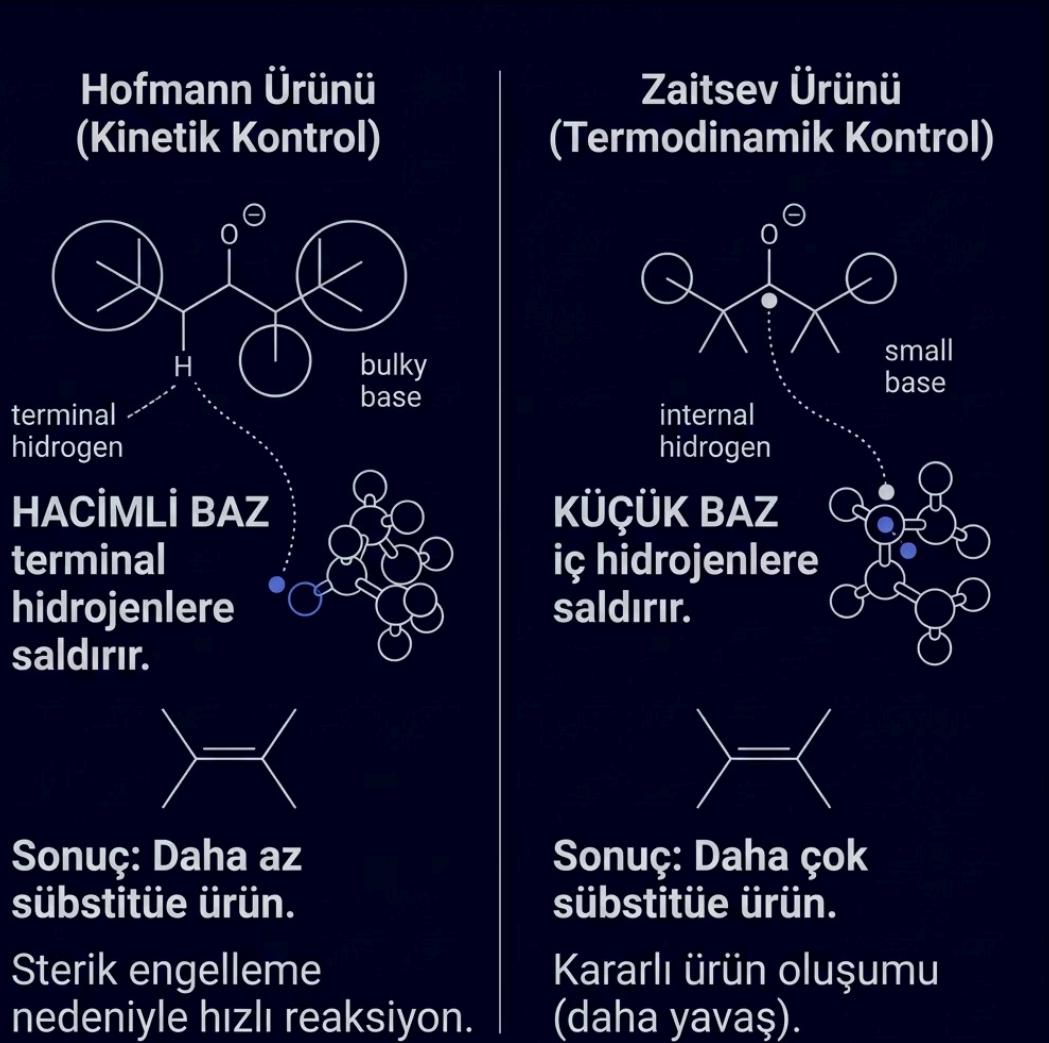

Hacimli Bazın Etkisi

Hacimli baz kullanıldığında, daha içteki (daha kararlı ürün verecek) protonlara ulaşmak sterik olarak engellenir.

Terminal Hidrojenler

Baz, daha kolay ulaşılabilen uçtaki (terminal) hidrojenleri koparır.

Hofmann Ürünü

Daha az kararlı olmasına rağmen kinetik olarak daha hızlı oluşan **Hofmann ürünü** baskın hale gelir.

> Şartlar sonucu değiştirebilir; ancak bu değişim bile öngörülebilir bir kural dahilinde gerçekleştirilir.

Mikrosolvasyonun E2/SN2 Rekabetindeki Rolü

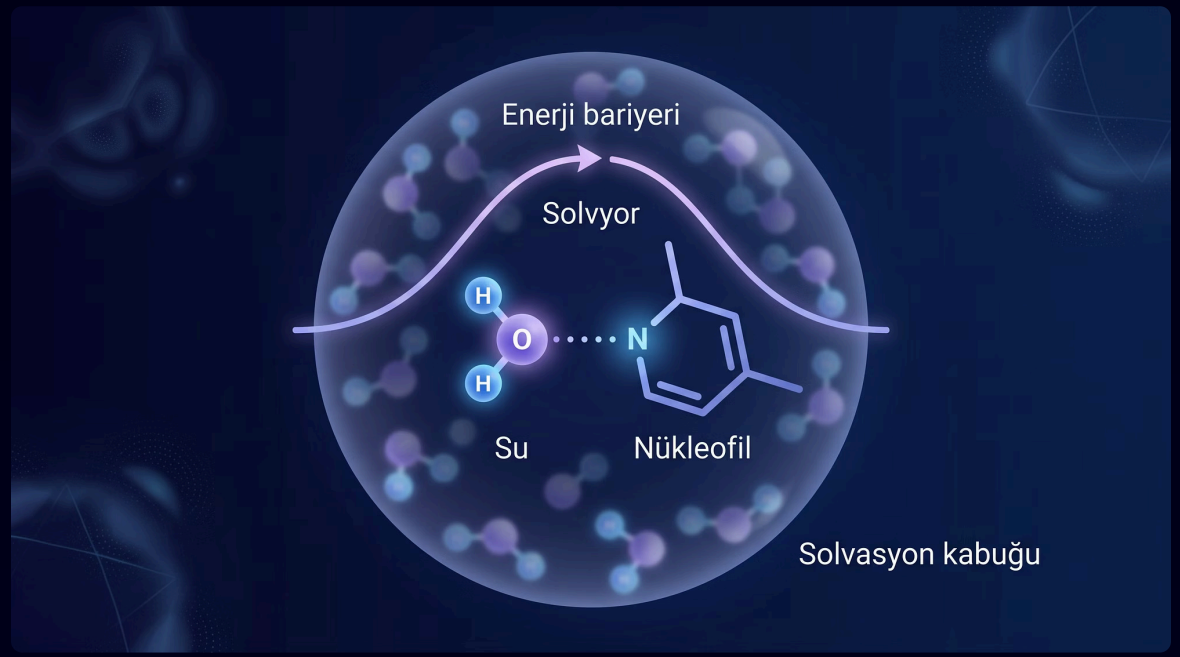

CCSD(T) Hesaplamaları

CCSD(T) hesaplamaları, nükleofile bağlanan **tek bir su molekülünün** enerji bariyerlerini dramatik biçimde değiştirdiğini ortaya koymuştur.

Baziklik ve Nükleofilliğin Zayıflaması

Su, hidrojen bağları ile bazın elektron yoğunluğunu çekerek bazikliği ve nükleofilliği zayıflatır.

E2 ve SN2 Rekabeti

E2, SN2'ye göre geçiş halinde daha fazla moleküler bükülme gerektirir; solvatize baz bu bükülmeyi gerçekleştirmekte güçlük çeker.

Solvasyon Derecesi

Solvasyon derecesi arttıkça sistem, SN2 yoluna yönlendirilir.

Halojen Bağı ile Yönlendirme (Steering Effect)

EtI ve EtCl Karşılaştırması

Etil iyodür (EtI) ve etil klorür (EtCl) florür (F–) ile karşılaştırıldığında, iyotlu bileşik E2'ye çok daha yatkındır.

Halojen Bağı Oluşumu

İyodun büyük elektron bulutu, F– iyonu ile geçici bir **halojen bağı** kurarak bazı doğrudan beta-hidrojenine yönlendirir.

Dümen Etkisi

Bu "dümen etkisi", tepkimenin rastgele çarpışmalarla değil, tanımlanmış kuvvet alanları tarafından yönlendirilerek gerçekleştirildiğini gösterir.

> Rastgelelik perdesinin ardında, ince bir yönlendirme mevcuttur.

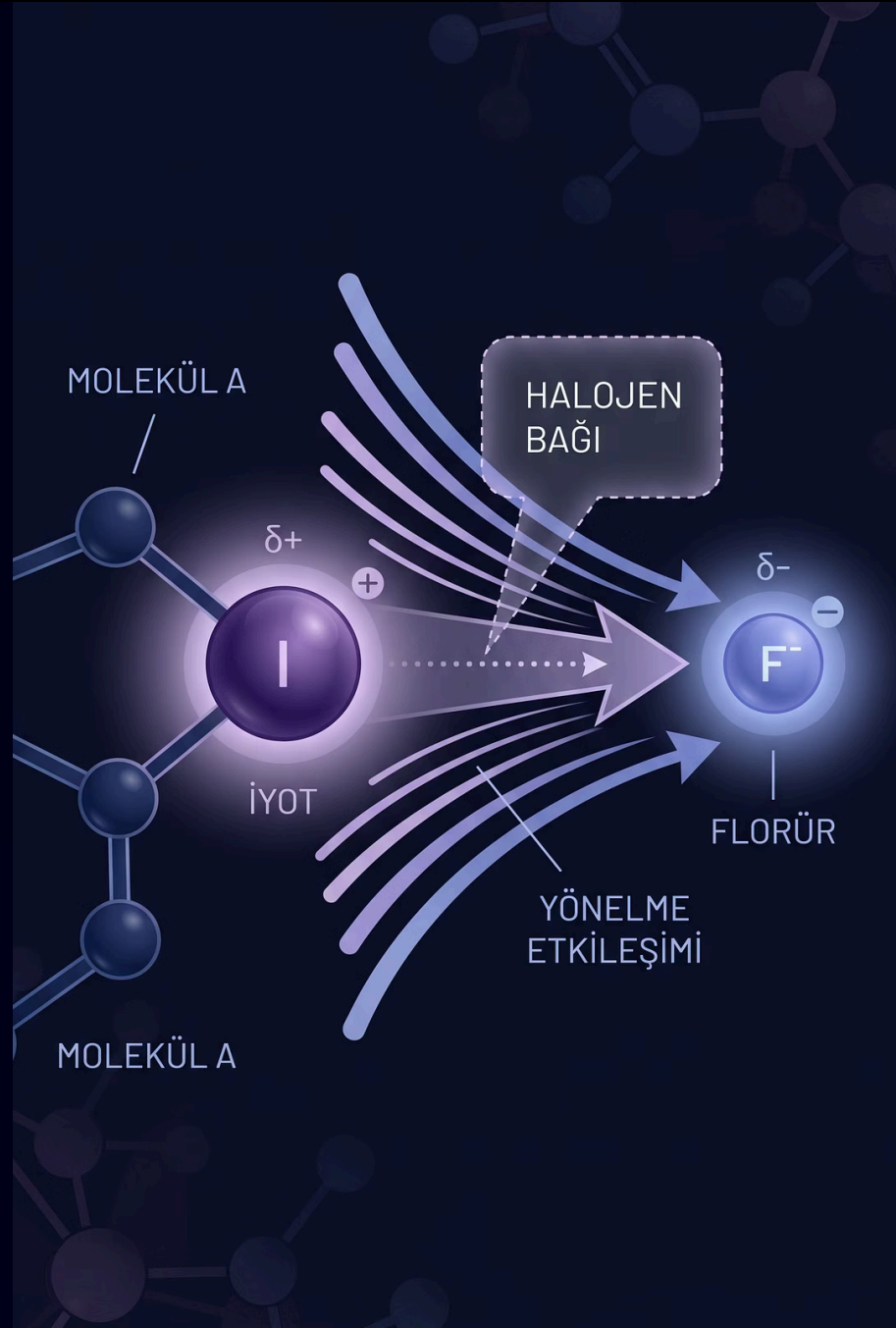

Enzimatik Eliminasyon: Histidin Amonyak-Liyaz (HAL)

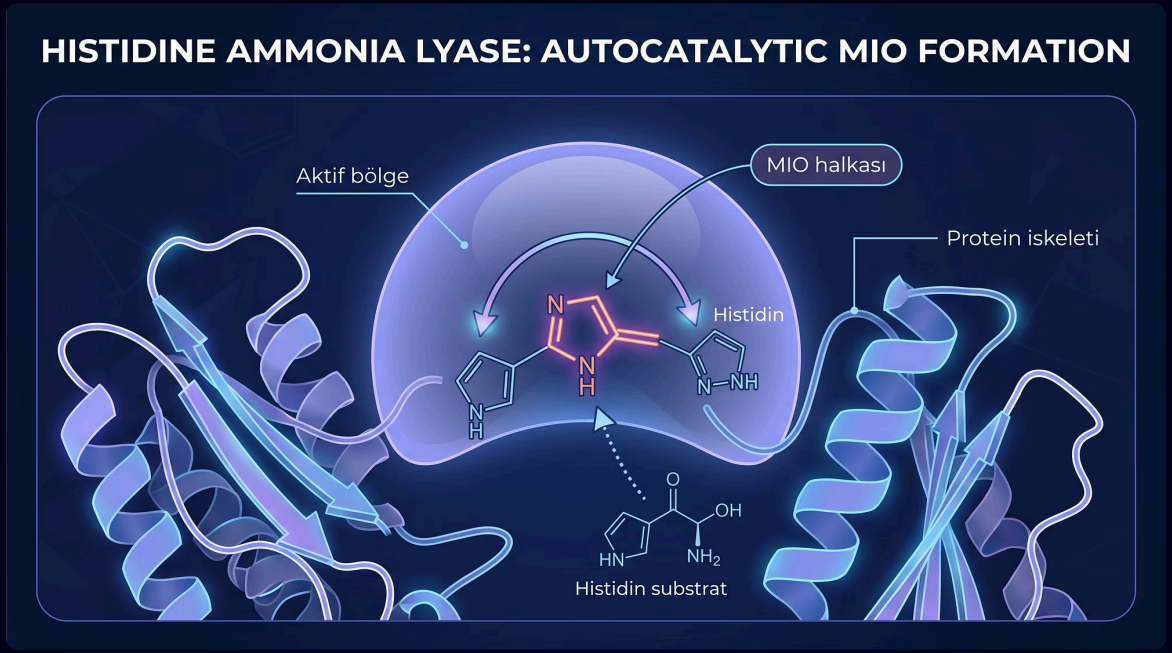

MIO Halkasının Oluşumu

HAL enzimi, histidini ürokanik aside dönüştürmek için dışarıdan kofaktör almak yerine kendi protein iskeletini modifiye ederek **MIO halkasını** oluşturur.

Oto-Katalitik Süreç

Enzim yapısındaki **142Ala-Ser-Gly** dizisi, oto-katalitik eliminasyon ve siklizasyon tepkimeleriyle reaktif MIO yapısına dönüştürülür.

Eliminasyonun Tetiklenmesi

Bu yapı, histidinin amino grubuna saldırarak beta-hidrojeninin asiditesini artırır ve eliminasyonu mümkün kılar.

> Bir fabrikanın üretim için önce kendi makinelerini inşa etmesi gibi; protein, genetik kodda yazılı talimatla kendi içinde bir katalitik merkez oluşturur.

Enoyl-CoA Hidrataz: Tek Bir Su Molekülünün Hükmü

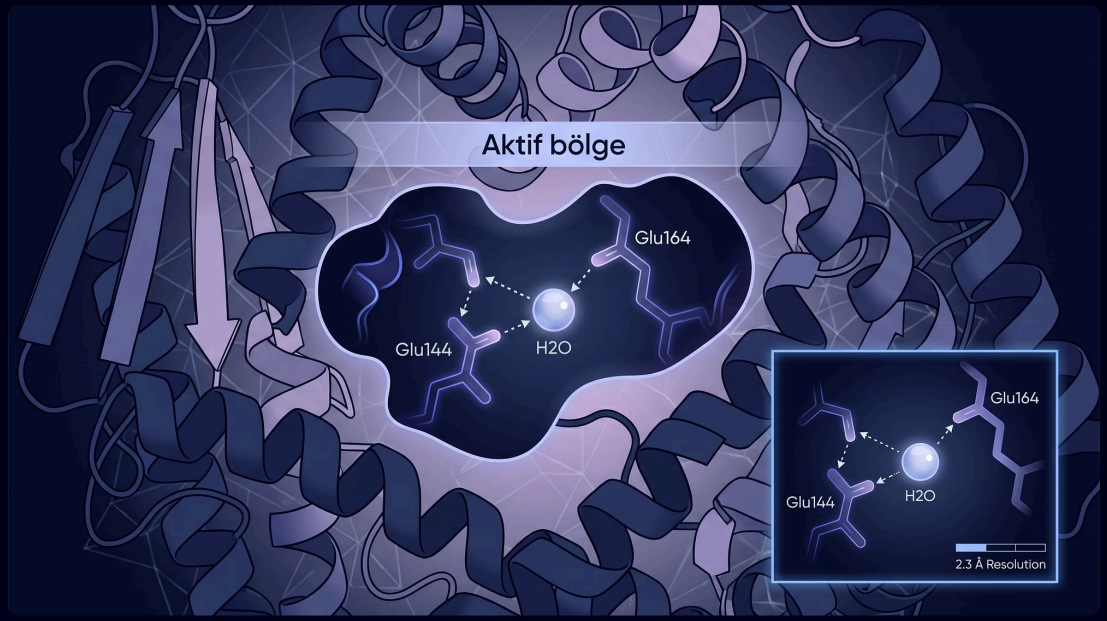

Kristal Yapı Kanıtı

2.3 Å çözünürlükteki kristal yapıda, **Glu144** ve **Glu164** amino asitlerinin katalitik su molekülünü tepkime merkezine göre kusursuz açıda sabitlediği görülmüştür.

İki Glutamatın Rolü

Glu164 su molekülünden proton koparark onu aktif hale getirirken, Glu144 geçiş halini stabilize eder.

Tek Su Molekülü

Milyarlarca su molekülü içinden **yalnızca bir tanesi**, tam olması gereken konuma ve açıyla yerleştirilmiştir.

> Bu "kilitlenmiş" su molekülü, tepkimenin tek bir yönde ve hatasız ilerlemesini sağlar; biyolojik eliminasyonlar "minimum enerji, maksimum verim" ilkesiyle işletilir.

Etilen Sentezi: Hammaddeden Signale

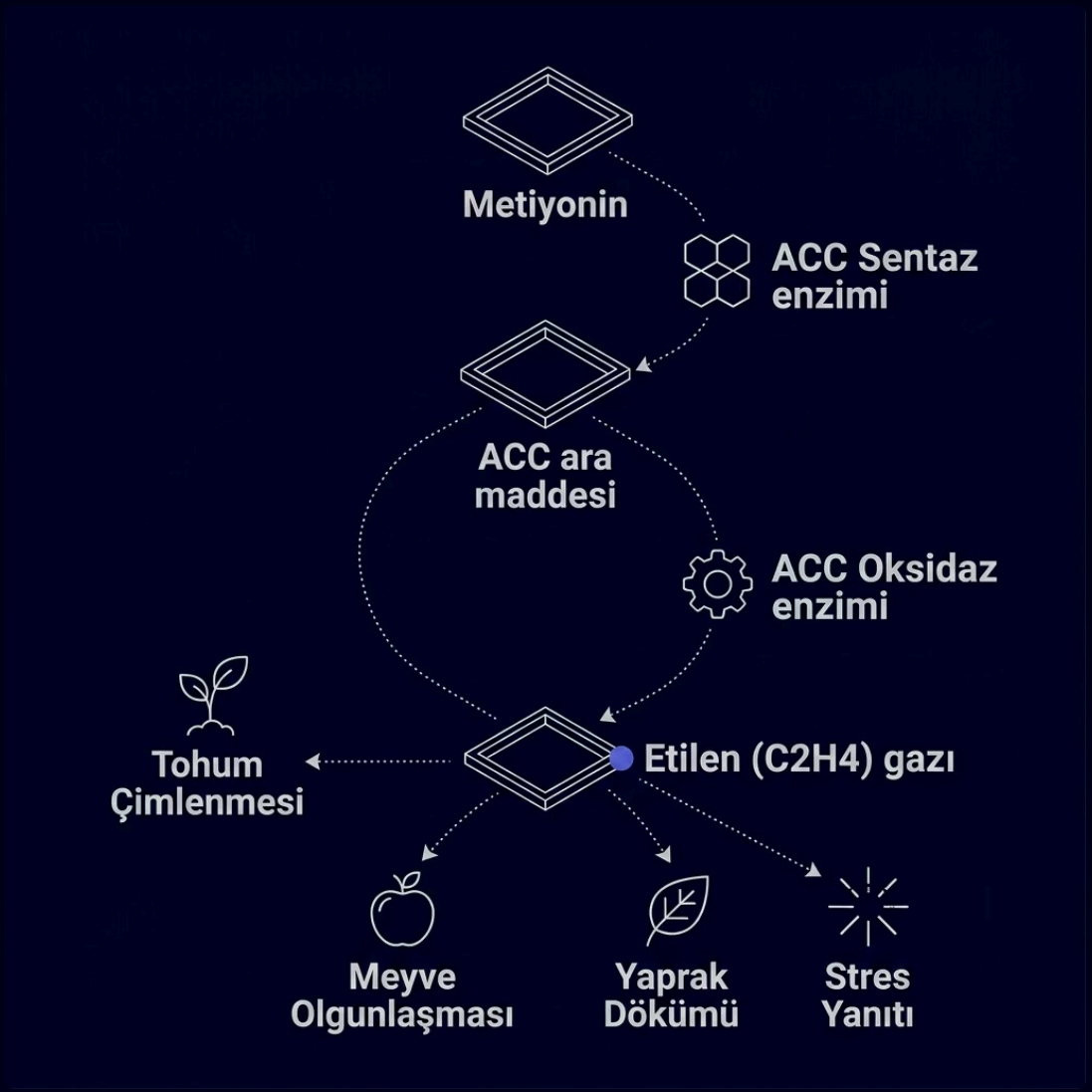

Hammadde: Metiyonin

Metiyonin (amino asit): karbon, hidrojen, kükürt ve azot atomlarından oluşur; kendi başına "meyve olgunlaştırma" bilgisine sahip değildir.

Enzimatik Eliminasyon

ACC Sentaz ve ACC Oksidaz enzimleriyle gerçekleştirilen eliminasyon sonucunda **etilen (C2H4)** üretilir.

Etilenin İşlevi

Etilen; tohum çimlenmesinden meyve olgunlaşmasına, yaprak dökümünden stres yanıtına kadar sayısız hayati fonksiyonu başlatan bir "anahtar" işlevi görür.

Yang Döngüsü: İsrafsızlık Prensibi

Etilen sentezinde açığa çıkan yan ürün **MTA (metiltiyoadenozin)** sistemden atılmaz; adım adım tekrar metiyonine dönüştürülür:

MTA Nükleosidaz

MTA → 5-metiltioriboz (MTR)

MTR Kinaz

MTR → MTR-1-fosfat

Transaminaz

KMTB → Metiyonin

İzomeraz ve Dehidratazlar

MTR-1-fosfat → KMTB

Kükürt atomu korunur, karbon iskeleti yenilenir, sistem sürekli döner. Biyolojik sistemlerde "çöp" kavramı yoktur; her molekül bir gaye için oluşturulmuş ve görevi bitince yeniden değerlendirmeye sokulmuştur.

Dilin Önemi: Edilgen Anlatımın Hakikate Yakınlığı

Kimya literatüründeki antropomorfik ifadeler ("nükleofil saldırır", "baz protonu koparmak ister", "molekül tercih eder") bir "fail" yanılsaması oluşturur; halbuki:

Gerçek Hareket

Gözlemlenen hareket, elektrostatik çekim yasaları ve termodinamik potansiyeller gereği gerçekleşen bir **yönelişt**ir.

Moleküllerin Konumu

Moleküller, fiziksel yasalar çerçevesinde hareket ettirilen edilgen unsurlardır.

Doğru Dil

"Proton koparıldı", "Bağ oluşturuldu", "Yönlendirildi" gibi edilgen ifadeler, işin maddenin kendisinden değil, maddeye konulmuş yasalardan kaynaklandığını daha doğru yansıtır.

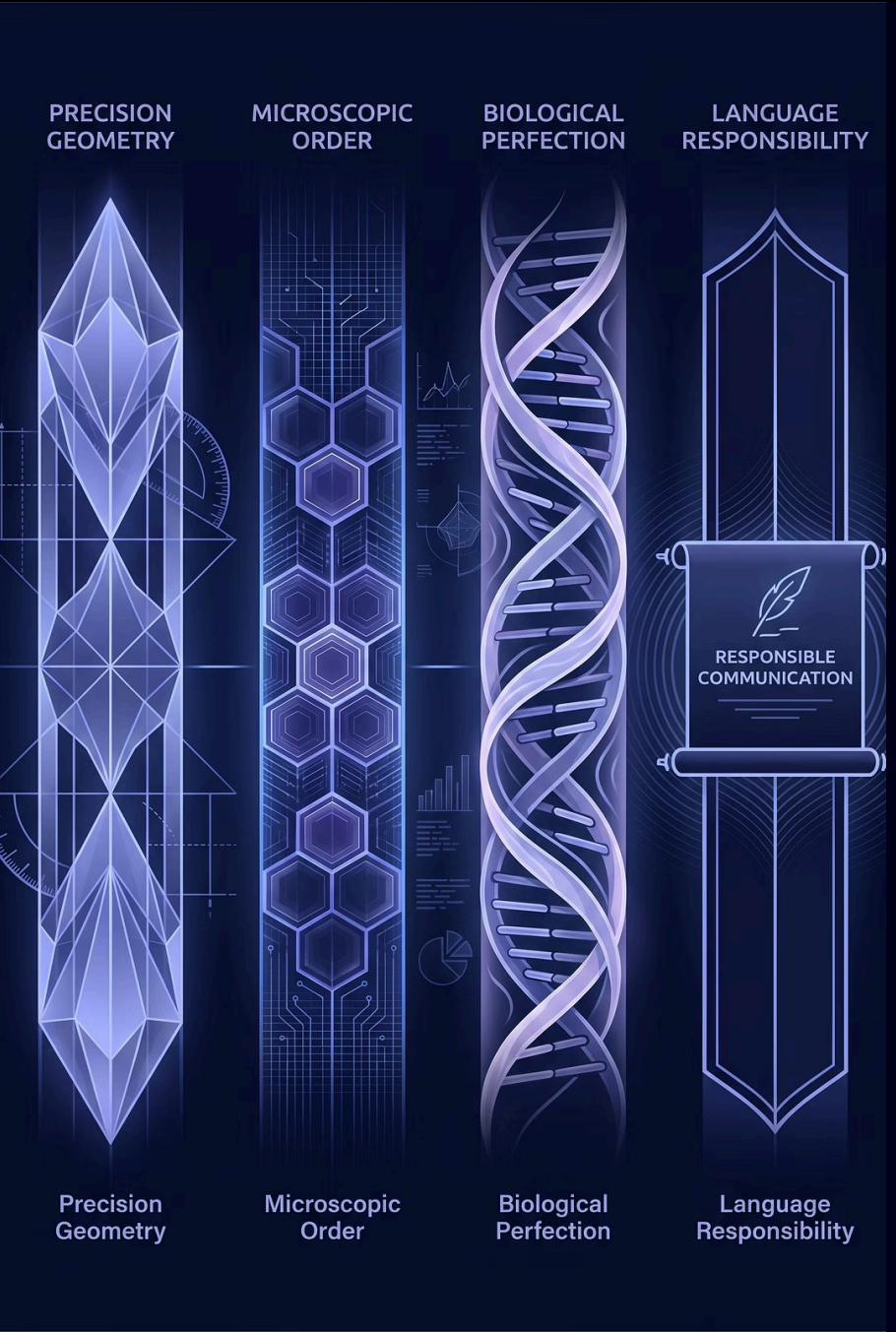

Sentez: Eliminasyon Tepkimelerinin Dört Temel Dersi

1

Geometrik Hassasiyet

Anti-periplanar zorunluluk, tepkimenin tesadüfi çarpışmalarla değil, tasarlanmış kanallar üzerinden gerçekleştirildiğini kanıtlar.

2

Mikroskobik Yönlendirme

Tek bir su molekülü veya halojen bağı, enerji bariyerlerini ve tepkime yolunu belirler.

3

Biyolojik Mükemmellik

HAL'ın kendi kofaktörünü inşa etmesi, Enoyl-CoA Hidrataz'ın tek su molekülünü kıskaç gibi tutması ve Yang Döngüsü'nün atom ekonomisi — her biri "minimum enerji, maksimum verim" ilkesinin tezahürüdür.

4

Dilin Sorumluluğu

"Molekül yaptı" demek, bu işleyişin arkasındaki yasayı ve o yasayı koyan Kudret'i perdeleyen yetersiz bir tanımlamadır.